

ve maiyeti gibi şahısların ağırlanması için vekilharç tayin edilmiş, bunun için masraf defteri düzenlenmiştir (BA, D. BŞM.d., nr. 3015). Seyahatnâme ve hâtırat türü eserlerde de vekilharçlarla ilgili bilgilere rastlanır. Kiliselerde piskoposun ardından ruhan hiyerarşisinin en üstünde vekilharcın yer aldığı, törenlerde piskoposun hemen sağında yürüdüğü, onun vekili ya da başnâibi gibi telakki edildiği belirtilir.

Osmanlı sarayında vekilharç dairesi, Topkapı Sarayı'nda ikinci avlunun sağ tarafında Marmara'ya bakan sınır boyunca mutfağlar, aşçılar koğuğu, cami, hamam ve yağhâne kompleksi içinde yer alır. Kiler-i âmire kapısından girilince sağda görülen bu daire günümüzde tamir edilerek müze atölyeleri haline getirilmiştir. Sarayın Harem Dairesi'nde hazinedar ve kilercibaşı görev yaparken harem dışında vekilharç, aşçıbaşı gibi görevliler bulunmaktaydı. Saray teşkilâtı dışında Ağakapısı içerisinde de bir vekilharç odası olduğu tesbit edilmiştir (Uzunçarşılı, I, 392).

Fâtih Sultan Mehmed, II. Bayezid ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın yaptırdığı dârüş-şifâların vakfiyelerinde vekilharç ve kilerci kadrosu mevcuttu. Vakıf Gureba Hastahanesi nizamnâmesine göre hastahane müdürü 1200 kuruş maaş alırken nezâret-i vekilharç için 400 kuruş tahsis edilmişti. Ayrıca kendisine kurban bayramında kurbanlık verilirdi. Personel için belirlenen erzak ödenekleri hesaplanarak vakıf tarafından her ay vekilharca teslim edilirdi. Bazı hastahanelerde vekilharcın yanında mübâyaa memuru da bulunurdu. Vekilharçlar gerek askerî gerekse sivil alanda önemli görevler ifa etmekteydi. Humbaracı Ocağı'nın ıslah ve tanzimiyle ocak her biri 100 kişiden meydana gelen altı odaya (bölük) ayrılmış, her odaya bir odabaşı (yüzbaşı), iki ellibaşı, üç otuzbaşı, on onbaşı yanında vekilharç da tayin edilmişti. Asâkir-i Mansûre'nin kuruluşu aşamasında hazırlık mektebi olarak açılan Tâlimhâne-i Sıbyan'da görevlendirilen sivil ve askerî memurlardan tâlimhâne vekilharcı unvanlı sivil mütemet memurun yüzbaşının, yüzbaşı mülâzımı ve diğer hoca unvanlı kişilerin âmiri kabul edildiği anlaşılmaktadır. İlgili nizamnâmede vekilharcın görevi "tâ-yînâtın ahz u taksîmi ve tâlimhânenin tanzîf ve tathîri ve cümlesinin teftîş-i ahvâli kendisine muhavvel, ve'l-hâsil tâlimhâneye dair husûsât kendisinden mes'ûl olunmak" şeklinde tarif edilmektedir. Nizamnâmeye göre vekilharç ve yüzbaşıya aylık 100'er kuruş maaş bağlanmıştır. Sivil eğitim kurumlarından Mekteb-i Sultâ-

nî'de görevliler müdür, muhasebeci, vekilharç ve aşçı şeklinde sıralanmaktaydı. Vekilharcın eğitim döneminin başına kadar vazifesine dönmemesi durumunda istifa etmiş sayılacağına verilen izin belgesinde açıkça belirtilmesi (BA, MF. MKT, nr. 1062/35) onun görevinin önemini ortaya koymaktadır.

Vekilharç kelimesinin daha ziyade vakıf ve imaret sistemi kaynaklı bir tabir olduğu açıktır. Vekilharcın vakıf ve imaret sistemi içerisinde spor faaliyetleriyle Ahilik teşkilâtında önemli bir yeri vardı. Vakıf tahrirlerinde "cemâat-i hademe-i imâret, cemâat-i vazifehorân-ı imâret, cemâat-i medrese ve zâviye" başlıkları altında meşihat ve kitâbetten sonra vekilharç ile kilârînin cihetleri hakkında bilgi verilmektedir. Vekilharç vakfa alınacak hububat, eşya ve malzemeden sorumlu idi. Evkaf Nezâreti'nin kuruluşundan itibaren imaretlerde pişirilen yemeklerin erzakını alıp dağıtımını yürütmek üzere merkezden tayin edilen vekilharcın bu unvanı Tanzimat'la birlikte müdürlüğe çevrilmiştir. Bu sistemde Nevşehir'de yeni inşa edilen cami vekilharçlığında olduğu gibi doğrudan taleple de vekilharç görevlendirilmekteydi (BA, Cevdet-Evkaf, nr. 20412). İmaret vakfiyelerinde şeyh-i imâret, vekilharç, kilârî, nakib, tabbâh ve nâzir-ı huddâm gibi görevliler bulunmaktaydı. Okmeydanı görevlileri arasında menzil şeyhinin yardımcısı sıfatıyla "meydan nakibi" diye de anılan vekilharç mevcuttu. Manisa Mevlevhânesi'nde şeyh, imam, müezzin, nâzir, kayyım, kâtip, mesnevihan yanında bir vekilharç ve aşçı görevlendirilmişti.

Arşiv kayıtlarında vekilharçlar daha çok ağa şeklinde nitelendirilmekle birlikte (BA, Cevdet-Dâhiliye, nr. 9515) bey ve efendi olarak da anıldığı, vekilharç ve vekilharç muavinliğinin bir unvan olduğu görülür (BA, MF. MKT, nr. 1045/13). Vekilharçların birçok kurumda muavin, mülâzım (BA, İrade-Askerî, nr. 8), kâtip, çerağ, devâtdâr, yamak, yaver, ayvaz adıyla yardımcıları vardı. Mekteb-i Sultânî'de vekilharç kitâbeti bulunmaktaydı. Vekilharç görevine vekilharç muavinliği, devâtdârlığı, çerağlığı, yamaklığı, muhasebe görevliliği, aşçıbaşılık, ekmeçibaşılık ve mâbeyin hademeliğinden gelinebilirdi. Birinin yanında ağalık yapanların da vekilharç olabileceği kaydedilmektedir. Vekilharç muavinliğine rüşdiye mezunu belediye tahrirat kalemi ketebesinden veya okuma yazma bilen odacılarından da (BA, MF. MKT, nr. 1045/13) tayin yapılabilmekteydi. Cidde valiliğine kadar yükselmiş, ayrıca hakkında idam fermanı çık-

mış vekilharç unvanlı kişiler de vardır (BA, Cevdet-Maliye, nr. 5754).

#### BİBLİYOGRAFYA :

*İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri: 1009 (1600) Tarihi* (haz. Mehmet Canatar), İstanbul 2004, tür.yer.; S. P. de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi* (ed. Stefanos Yerasimos, trc. Ali Berktaş), İstanbul 2005, I, 134; A. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hâtıralar: 1672-1673* (nşr. Ch. Schefer, trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1998, I, 134; *Mahmud Raif Efendi ve Nizâm-ı Cedid'e Dair Eseri* (nşr. Kemal Beydilli – İlhan Şahin), Ankara 2001, s. 49; Osman Nuri Ergin, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s. 40, 42; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 392; II, 65; M. Çağatay Uluçay, *Padışahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1992, s. 137; İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, Ankara 1992, tür.yer.; Bahaeddin Yediylidiz – Nazif Öztürk, "Tanzimat Dönemi Vakıf Uygulamaları", *150. Yılında Tanzimat* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1992, s. 580; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s. 185, 576; Ali Akıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, s. 163; a.mlf., *Mümin ve Müsrif Bir Padışah Kızı Refia Sultan*, İstanbul 1998, s. 53, 70; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1996, IX, 163, 172, 215; Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa 1998, s. 51; A. Sermet Muhtar Alus, *Eski Günlerde*, İstanbul 2001, s. 19; Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2005, s. 144; Salim Aydı, *XV ve XVI. Yüzyılda Tophâne-i Âmire ve Top Döküm Teknolojisi*, Ankara 2006, s. 164; Necdet Sakaoğlu, "Vekilharç Masarif Pusulaları (1880-1886)", *Toplumsal Tarih*, IV/19, İstanbul 1995, s. 47; Bilgehan Pamuk, "XVII. Yüzyılda Bir Osmanlı Paşasının Masraf Bilançosu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXII/35 (2004), s. 115; Ahmet Cihan, "Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü / Gündelik Yaşamı: (Mekke Kadısı-1846)", *Osm.Ar.*, sy. 24 (2004), s. 99-126; Ahmet Yaramış, "Osmanlı Ordusunda Çocuk Askerler Meselesi (Tâlimhâne-i Sıbyan)", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/1, Afyon 2006, s. 53-62.



MEHMET CANATAR

#### VELÂ

(الولاء)

Âzat olmaktan veya muvâlât sözleşmesinden doğan hükmi akrabalık bağı.

Sözlükte "yakınlık" anlamındaki **vely** kökünden türeyen **velâ** "yardım etmek, yardımlaşmak; sadakat ve tasarruf" mânalarına gelmektedir. Fıkıh terimi olarak âzatlardan veya muvâlât sözleşmesinden doğan hükmi akrabalık bağına ifade eder; aralarında velâ bağı bulunan taraflardan her birine **mevlâ** denir. Bundan dolayı mevlâ kelimesi kölesini âzat eden efendi ve âzat edilen köle için müştereken kullanılır.

## VELÂ

Köleliğin geçmişte hemen bütün toplumlarda varlığı bilinmekle beraber gerek kölelerin gerekse âzatlî kölelerle yabancıların statüsü ve bunların topluma kabulü hususunda farklı yollar izlenmiştir. Antik Yunan'da âzatlılara vatandaşlık hakkı tanınmamış, onlara hür yabancılara tanınan "metik" statüsü verilerek asıl vatandaşlarla köleler arasında bir tabakaya yerleştirilmiştir. Roma'da da âzatlılara sınırlı bir vatandaşlık statüsü tanınmış, kendilerine mülk edinme imkânı verilmekle birlikte önemli devlet görevlerinin ve siyasetin dışında tutulmuş, diğer bir kısım haklar da verilmemiştir. Ayrıca her iki toplumda âzatluların eski efendilerine karşı çeşitli yükümlülükleri bulunduğundan tam bir hürriyetten söz edilemez (Davis, s. 66; Malay, s. 263-290). Ortaçağ Avrupası'nda ve ileri dönem Amerika kıtasında olduğu gibi ya kölelerin âzadî teşvik edilmediği için âzatluların topluma katılımı önemli bir sorun teşkil etmemiş veya âzat edilenler birçok temel haktan mahrum bırakıldıkları için toplumda yarı hür statüsünde ayrı bir sınıf oluşturmuştur (Davis, tür.yer.). Amerika'da XIX. yüzyılın ortalarında köleliğin yasaklanmasından sonra kölelerin eşit vatandaşlar olarak topluma katılımının sağlanması 100 yıldan fazla bir zaman almıştır.

İslâm'dan önce Araplar arasında da kölelik yaygındı ve köleler hürlerden kesin çizgilerle ayrılmış alt bir sosyal sınıf teşkil ediyordu (bk. KÖLE). Âzat edilen kölelerin ve yabancıların topluma katılımını ve intibakını sağlayan akrabalık veya dostluk sözleşmesi, hilf, birinin himayesine sığınma, evlât edinme, âzat etmekten doğan velâ ve muvâlâtın doğan velâ gibi çeşitli yardımlaşma, dayanışma ve himaye müesseseleri bulunmaktaydı (Aynî, IV, 227; Mahmûd el-Mikdâd, s. 39, 40-72). Ancak toplum yapısı kan bağına dayalı kabile sistemi üzerine kurulduğundan bunlar sosyal yönden daha zayıf bir konuma sahipti (Cemâl Cevde, s. 57). Dolayısıyla velâ, kökleri Araplar'ın eski kabile dayanışmasına uzanan bir müessesedir. Karşılıklı yardımlaşma ve savunma amacıyla yemin ederek bir kabile ile ittifak yapanlara "halîf", yeminsiz bir kabileye katılanlara ise "âdid" denilmekteydi (Kâsânî, VII, 344).

İslâmiyet, farklı soylardan gelenlerin kaynaşabileceği inanç bağına önceleyen bir toplum yapısı kurmuş (Cemâl Cevde, s. 59-76), bir yandan kölelik kaynaklarını sınırlarken diğer yandan köleliği sona erdirmeye yönelik teşvikler getirmiş, âzat edi-

lenlerin topluma intibakını sağlayıcı tedbirler almıştır. Bu çerçevede akrabaları mirastan mahrum eden ve haksızlıkta yardımlaşmayı da içeren her türlü anlaşmayı iptal ederken bu kapsama girmeyen, âzatlîktan ve muvâlât sözleşmesinden doğan yardımlaşma ve dayanışma kurumlarının meşruiyetini teyit etmiştir. Ayrıca velânın Câhiliye dönemindeki gibi alınıp satılmasını ve hibe edilmesini yasaklamıştır. Hz. Peygamber, "Bir kavmin mevlâsi (âzatlî kölesi) kendilerindedir, halîfleri kendilerindedir" buyurmuştur (Müşned, IV, 340). Hanefîler hadiste geçen halîften (yeminli) maksadın mevlâ'l-muvâlât olduğu, zira Araplar'ın muvâlât sözleşmesini yeminle teyit ettikleri görüşündedir. Velâ, Arap kabilesinin güçlü bir şekilde devam ettiği İslâm toplumunun erken dönemlerinde köle iken hürriyetine kavuşan, Müslümanlığı yeni kabul eden veya buluntu çocuk olduğu için nesebi bilinmeyen kişilerin hukukî bir statü elde ederek kabile dayanışmasına bağlı bazı haklardan istifade etmelerine imkân sağlayan bir tür sosyal yardımlaşma ve güvenlik kurumu gibi işlev görmüştür. Erken dönem fakihlerinin tartışmaları da bu sosyal olgunun hukukî çerçevesinin çizilmesine hizmet etmiştir. İslâm hukukuna göre hataen veya kasit benzeri öldürme ve yaralama hadiselerinde suçlu adına diyet ödemeyi "âkile" adı verilen kişiler topluluğu yüklenir. Ayrıca din farkı da akrabalar arası mirasa engel teşkil etmektedir. Bu açıdan İslâm'ı benimsediğinden gayri müslim akrabalarıyla zikredilen konularda hukukî ilişkisi kesilen kimseler, İslâm topraklarında kaldıktan sonra hürriyetlerini elde eden ve kendi ülkesine dönmeyip müslümanlar arasında kalan âzatlîlar veya buluntu çocuklar için İslâm öncesi Arap toplumunda mevcut velâ sistemi yeni bazı düzenlemelerle muhafaza edilmiş, bu yolla kişinin İslâm toplumuyla kaynaştırılması ve karşılıklı bir güvenlik / dayanışma bağı oluşturulması hedeflenmiştir. Zira muvâlât yoluyla Arap kabilelerinden birinin himayesine giren mühtedîler o kabileye nisbetle anılırdı. Bu mühtedî müslümanların teşkil ettiği mevlâî adı verilen kitle, zaman içinde toplumun dönüşmesiyle birlikte herhangi bir Arap kabilesiyle velâ akdi bulunmayan yerli toplulukları da içerecek biçimde genişlemiş ve Arap olmayan müslümanları ifade eder hale gelmiştir. Mevlâî arasından yetişen pek çok seçkin sima İslâm ilim, kültür ve siyaset hayatında önemli rol oynamıştır. Muvâlât akdi Abbâsiler devrinden

itibaren eski önemini kaybetmeye başlamış, ancak velâ kölelikle bağlantılı bir hukukî müessese olarak varlığını sürdürmüştür.

Fıkıhta velâ müessesesi, ifa ettiği sosyal rolüne bağlı olarak bazı ceza ve miras hukuku konuları münasebetiyle ayrıntılı biçimde ele alınır. Esasen velâ aynı kökten gelen, "başkası adına hukukî işlem yapma yetkisi" anlamındaki velâyetle de ilişkili olup özellikle eksik ehliyetli veya ehliyetsiz kimseler adına hukukî işlemde bulunma yetkisinden oluşan hususi velâyeti içermektedir. Gerek âzatlîk gerekse muvâlât sözleşmesi sebebiyle velâ hakkını elinde tutanın âzatlî / sözleşmeli mevlânın suç işlemesi durumunda kendi âkilesiyle birlikte onun diyetini ödeme sorumluluğu, buna karşılık mevlânın vefatı halinde daha yakın akrabaları bulunmadığı takdirde cenaze namazını kıldırma ve mirasını alma hakkı, küçükleri ve delileri evlendirme velâyeti mevcuttur. Velâ bir kavme intisabın yollarından biri sayıldığı için gayri müslim bir kavimle yapılan antlaşmalarda onlara velâ yoluyla intisap edenler de antlaşmanın sağladığı haklardan yararlanır ve yüklediği sorumluluklarla yükümlü olur. Kabileye yapılan vasiyetlerden o kabileye velâ bağı ile bağlı kişiler de faydalanır. Velânın pek çok konuda nesep gibi hukukî sonuçlar doğurduğu kabul edilmekle birlikte taraflar arasında evliliğe engel teşkil etmemesi, nafaka sorumluluğu doğurmaması, şahitliğin kabulünü engellememesi ve kısası düşürmemesi gibi sonuçlarıyla nesepden ayrılmaktadır. Fıkıh literatüründe velâ iki kısımda ele alınır.

A) **Âzat Olmaktan Doğan Velâ** (velâü'l-atâka, velâü'l-ıtk). Bir kimsenin mülkü altındaki köleyi âzat etmesi (i'tâk) veya mülküne geçen kölenin doğrudan âzat olması (ıtk) neticesinde efendi ile âzatlî (atîk) arasında doğan velâdır. Bir kölenin doğrudan âzat olması kişinin köle olan bir yakınına miras, satın alma veya hibe gibi bir yolla sahip bulunması üzerine söz konusu edilir. Kölenin hürriyetine kavuşarak âdetâ hayata yeniden başlaması ve buna karşılık efendisinin onun vârisleri arasında yer alması sebebiyle bu tür velâyâ "velâü'n-ni'me" adı da verilir. Kölesi âzat olan kişiye "mevlâ'l-atâka / mevlâ'l-atîk" denir. Âzatlîktan doğan velâ nesep gibi kabul edildiğinden cebrîdir ve feshi kabil değildir; akidden doğan velâyâ nisbetle daha güçlüdür. Âlimlerin çoğunluğuna göre bu velâ bağlayıcı bir hak sayıldığından iptal edilmesi ve bir mal olmadığından satım,

hibe, sadaka, vasiyet gibi bir yolla başkasına temlikî mümkün değildir. Ayrıca âzat etme, feshi imkânsız bir tasarruf kabul edildiği ve hüküm sebebe uygun olarak vücut bulacağı için âzatlının, eski efendisine ait velâ hak ve sorumluluğunu feshedip bir başkasıyla muvâlât sözleşmesi yapma hakkı da yoktur. Nitekim Hz. Peygamber velânın yalnızca âzat edene ait bir hak olduğunu ve nesep gibi bir tür akrabalık bağı olmasından dolayı alınıp satılamayacağını ve hibe edilemeyeceğini ifade etmiştir (İbn Balâbân, XI, 326; Hâkim, IV, 379). Bu sebeple bir kimse sattığı kölenin velânının beytümâle ait olmasını şart koşsa veya üzerinde velâ hakkı bulunmaması şartıyla kölesini âzat etse bu şartlar geçersizdir. Nitekim Hz. Âişe, bedelini dokuz yılda ödeyip hürriyetini satın almak üzere efendisiyle anlaşma yapan Berîre'yi âzat etmek üzere sahiplerinden almak istediğinde onlar velâ hakkı kendilerinde kalmak şartıyla bu satışa rıza göstereceklerini söylemişlerdir. Durumdan haberdar olması üzerine Hz. Peygamber, velâ hakkının köleyi âzat edene ait olduğunu ve Allah'ın kitabında yer almayan hiçbir şartın geçerli sayılmadığını belirtmiştir (Buhârî, "Zekât", 61, "Büyü", 67; Müslim, "İtk", 10-11).

Efendinin aralarında velâ bağı bulunmak şartıyla kölesini âzat etmesine "tesyîb", bu şekilde âzat edilen köleye de "sâibe" denmekteydi. Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan sâibenin (el-Mâide 5/103) bir anlamının da bu şekilde âzat edilen köle olduğu ifade edilmiş (Cessâs, IV, 154), Abdullah b. Mes'ûd tesyîbin bir Câhiliye âdeti olduğunu belirtmiştir (Buhârî, "Ferâiz", 20). Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleriyle İbrâhim en-Nehâî, Şa'bî gibi müctehidler yer aldığı çoğunluğa göre âzat işlemi bu şekilde yapılsa da şart geçersizdir, velâ âzat edene aittir. Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Rebîa b. Ebû Abdurrahman, Zührî, Mâlikîler, Ca'ferîler ve Hanbelîler'de bir rivayete göre ise tesyîb şartı geçerlidir. Bu grupta, velânın beytümâle ait olacağı veya sâibenin istediği kimse ile velâ akdi yapabileceği şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Efendi ile âzat ettiği köle arasında velâ bağının meydana gelebilmesi için Mâlikîler'e göre ikisi arasında din farkının bulunmaması gerekir; gayri müslim tarafının sonradan müslüman olması velâyı geri getirmez. Yine Mâlikîler'e göre efendinin kölesini Allah rızası için âzat etmesi şarttır. Benzer bir şart koşan Ca'ferîler'e göre de

bir kefarete veya nezir sebebiyle âzat edilen köle sâibe olur ve biriyle anlaşma yapması hariç hiç kimseyle velâ bağı bulunmaz. Cumhura göre ise âzat edilen köle ile efendisi arasında velâ bağının teşekkülünde âzatlığın sebebi, şekli, efendinin iradesi ve kastı, ayrıca ileri sürülen şartların bir etkisi yoktur. Kölesini hayır kastı taşımadan âzat eden de, yakın akrabasına miras gibi bir yolla sahip olması sebebiyle kendi rızası aranmadan kölesi âzat olan kimse de velâ hakkına sahiptir. Yine âzat etmenin bir bedel karşılığı veya bedelsiz olması, vasiyet yoluyla gerçekleşmesi, derhal tenciz suretiyle olması veya efendinin ölümü gibi bir vakte izâfe edilmesi yahut câriyenin efendisinden çocuk doğurması gibi bir şarta bağlanması, kölenin efendisiyle yaptığı sözleşmede tahhüt ettiği bedeli efendinin ölümünden sonra ödemesi arasında da fark yoktur. Bazı tartışmalı meseleler hariç genelde ülke farkı velâ bağına engel sayılmadığı gibi din farkı da engel değildir. Ancak din farkı bulunduğu sürece, yani gayri müslim taraf müslüman olmadıkça miras ilişkisi söz konusu olmaz. Velâ nesep gibi kabul edildiği ve nesepde asıl olan ise baba tarafı olduğu için çocuklar velâda babalarına tâbidir. Anne ve babası farklı kişilerin kölesi olan ve annesi âzat edilen bir çocuğun velâsı annesini âzat edenlere ait olur; daha sonra babası âzat edilirse velâsı babasını âzat edenlere geçer. Bu meselede görüldüğü gibi iki farklı cihetle ilişkilendirilmesi mümkün görülen velâ bağının daha güçlü olan cihet yönünde el değiştirmesine "cerû'l-velâ" denir. Âzat edilen kölenin velâsı kendisini âzat edene ve onun vefatı halinde binefsihi asabe olan akrabalarına aittir; ashâbü'l-ferâiz ve zevî'l-erhâm kapsamındaki yakınları ise velâ hakkına sahip değildir. Kadınlar binefsihi asabe sayılmadıkları için akrabalarının âzat ettikleri kölelerin velâlarına sahip olamazlarsa da âzat ettikleri kişiler ve çocukları ile âzatlı köleleri tarafından âzat edilen kölelerin velâ haklarına sahiptir. Cumhurun aksine, köle âzat etmenin zekât yerine geçeceğini söyleyen İmam Mâlik'e göre zekât malından âzat edilen kölelerin velâsı beytümâle aittir (Sahnûn, I, 299).

Âzat eden kimse eski kölesinin işlediği, kasıt unsuru bulunmayan veya kasıt benzeri öldürme ve yaralama suçlarında diyeti âklesiyle beraber öder. Âzatlılar ise eski efendilerinin işledikleri suçlarda diyet ödeyecek âkile arasında yer almaz. Mâlikîler'e ve Şâfiî mezhebinde tercih edilmeyen bir

görüşe göre eski sahibinin yeterli akrabası bulunmaması durumunda âzatlı onun âkilesi arasında yer alır. Cumhura göre velâda yalnızca âzat eden tarafa miras hakkı tanınır, bu da âzatlının vefatı halinde daha yakın mirasçılarının olmaması şartına bağlıdır. Fakat âzatlının eski efendisinin mirasını alma hakkı yoktur. Kâdî Şüreyh ve Tâvûs gibi âlimlere göre ise mirasçılık ilişkisi karşılıklıdır. Eski kölenin nesep cihetinden asabesi ve ashâbü'l-ferâiz olan akrabalarının bulunmaması halinde her ikisinin de aynı dinden olması şartıyla velâ sahibi mirasın tamamını alır, çünkü sebebi asabe durumundadır. Sadece ashâbü'l-ferâiz olan akrabaları bulunursa onlar paylarını aldıktan sonra kalanı yine velâ sahibi alır. Dolayısıyla eski efendinin, ölen âzatlının hala ve teyze gibi zevî'l-erhâmdan olan akrabalarına göre mirasta önceliği vardır. Abdullah b. Mes'ûd ise Hz. Ali gibi diğer sahâbilerin aksine önceliğin zevî'l-erhâma ait olduğu kanaatindeydi (Cessâs, IV, 263-264). Velâ, kendisi mirasa sebep teşkil etmekle birlikte velâ bağı hukukî tasarrufa konu olabilen bir mal sayılmadığı için satış ve hibe ile veya miras yoluyla intikal etmez. Bundan dolayı önce efendi, daha sonra âzatlı vefat etse diyet sorumluluğu ile miras arasındaki mütekebbiliyete bağlı olarak efendinin asabesi, efendiye yakınlık derecelerine göre âzatlıya mirasçı olur. Kâdî Şüreyh gibi bazı müctehidlere göre ise velâ mal hükmünde görüldüğünden efendinin vârislerine intikal eder (Serahsî, VIII, 82-84).

Osmanlılar döneminde velâyâ dair bir mesele etrafında uzun bir tartışma ortaya çıkmıştır. Kendi döneminde cihad sebebiyle çok sayıda köle getirildiğine ve birçok âzat hadisesinin cereyan ettiğine, dolayısıyla velâ ile ilgili daha önce yeterince incelenmemiş bazı meselelerin bulunduğuna işaret eden Molla Hüsrev, Kâsânî'nin bir ibaresine dayanarak (*Bedâ'îc*, IV, 162) babası âzat edilmiş, annesi aslen hür olan bir çocuğun vefatı halinde babasını âzat edenin onun velâ hakkına sahip bulunmadığını, dolayısıyla miras alamayacağını ileri süren bir risâle kaleme almıştır. Ancak bu risâleye karşı Molla Gürânî, Hızır Şah Mentşe'vî, Ebû Bekir et-Tokadî ve Güzelce (Gözlüce) Mehmed Çelebi gibi âlimler risâleler yazmışlar; Zenbilli Ali Efendi, Sâdî Çelebi, Çivizâde Mehmed Efendi gibi bazı şeyhülislâmlar da karşı fetvalar vermişlerdir. Buna karşılık Kadızâde Ahmed Şemseddin, Bostanzâde Mehmed Efendi, Bayramzâde Zekeriyâ Efendi, Hoca



## VELÂ

Sâdeddin Efendi ve Zekeriyâzâde Yahyâ Efendi gibi şeyhülislâmlarla Alâeddin el-Haskefî, İbn Âbidîn gibi bazı âlimler Molla Hüsrev'i desteklemişlerdir. Ebüssuûd Efendi ise önce Molla Hüsrev'in görüşüne uygun fetva vermiş, daha sonra verdiği bir fetva ile bu görüşünden dönmüştür (bazı şeyhülislâmların fetvalarının metinleri için bk. *Mecmûatü'l-fevâid ve'l-fetâvâ*, vr. 71<sup>b</sup>-72<sup>b</sup>; krş. İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, VI, 124).

**B) Muvâlât Akdinden Doğan Velâ** (velâü'l-muvâlât). Muvâlât kelimesi akrabalık bağlarını güçlendirmeyi, yardımlaşma ve dayanışmayı anlatır. Muvâlât sözleşmesi âzatlıktan doğan velânın aksine ihtiyarîdir, kişi isterse böyle bir akid yapmayabilir. Buluntu çocuk veya İslâm'a yeni giren bir kimse ile bir İslâm ülkesi vatandaşı arasında kurulan velâ sözleşmesine muvâlât (muahâfe, muâkade), sözleşmeyi talep eden kişiye mevlâ yahut "el-mevle'l-esfel", muvâlât sözleşmesini kabul eden kişiye de mevle'l-muvâlât veya "el-mevle'l-a'lâ" denir. Velisi bulunmayan velisi devlet olduğuna göre İslâm'ı seçen kişi ile ailesi bilinmeyen buluntu çocuğun velâsı kural olarak beytümâl'e aittir; bununla birlikte bu kimseler İslâm ülkesi vatandaşı herhangi bir kişiyle muvâlât akdi yapabilirler. Bu çerçevede zorunlu görülmemekle beraber İslâm'ı seçen kişi Müslümanlığına aracılık eden kişiyle, hür ve müslüman kabul edilen buluntu çocuk da kendisini bulup himayesine alan kişiyle muvâlât sözleşmesi yapabilir. Ancak bir suçtan dolayı beytümâl tarafından kendileri adına diyet ödenirse beytümâlin velâ hakkı güçleneceğinden bu kimseler artık başkasıyla muvâlât sözleşmesi yapamazlar. Bazı âlimlere göre ise ihtida edenin velâsı, aralarında muvâlât sözleşmesi bulunmasa bile İslâm'a girmesine aracılık eden kişiye ait kabul edilir ve vâris bırakmadan ölmesi halinde mirası ona kalır.

Muvâlât akdinin meşruiyeti İslâm âlimleri arasında tartışma konusu olmuştur. Bu akdin sahih olduğunu savunanlar arasında Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, İbrâhîm en-Nehâfî, Saîd b. Müseyyeb, Rebîa b. Ebû Abdurrahman, Leys b. Sa'd, Hanefiler ve Ca'ferîler yer almaktadır. Hanefiler, "Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin" âyetinin (en-Nisâ 4/33) muvâlât sözleşmesiyle ilgili olduğunu, Câhiliye döneminde uygulanan ve İslâm'ın ilk yıllarında geçerliliğini koruyan bu hükmün neshedildiğine dair bir delile rastlanmadı-

ğını, daha sonra sadece vârisler arasında bir sıralama yapılarak zevî'l-erhâm derecesinde bir vârisin bulunmaması halinde kendisiyle muvâlât sözleşmesi yapılan kişiye miras hakkı tanındığını belirtmişlerdir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bir müslüman aracılığıyla İslâmiyet'i seçen kişiyle ilgili uygulamanın sorulması üzerine, "O müslüman o kişinin hayatında ve ölümünde ona en müstahak olandır" demesi de (*Müsned*, IV, 102-103; Ebû Dâvûd, "Ferâiz", 13; Tirmizî, "Ferâiz", 20) bu akdin meşruiyetinin sünnetten delilini teşkil etmektedir. Ayrıca hiç vârisi bulunmayan kimsenin bütün malını bir kişiye vasiyet etmesi câiz kabul edildiğine göre bir akidle malını başkasına bırakması da câiz olmalıdır. Zeyd b. Sâbit, Hasan-ı Basrî, Şa'bî, İbn Şübrûme, Süfyân es-Sevrî, Evzâî, Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler'e göre ise muvâlât akdi sahih değildir. Zira, "Velâ ancak âzat edene aittir", "İslâm'da hilf yoktur" (Buhârî, "Ke-fâlet", 2, "Edeb", 67; Müslim, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 206) gibi hadisler muvâlât akdinin meşrû sayılmadığını göstermektedir. Bu sebeple vârisi bulunmayan bir kişinin mirası beytümâl'e intikal eder. Halbuki muvâlât akdinin sahih kabul edilmesi bunu engelleyecek ve kamu hakkının iptaline yol açacaktır. Aynı sebeple bütün malı vasiyet etmek de câiz değildir.

Her akid gibi muvâlât akdinin de rükünleri, şartları, vasıfları ve hükümleri vardır. Muvâlât akdinin rükünü icap ve kabulden ibarettir. İslâm'ı seçen veya buluntu bir çocuk halinde yetişmiş olan bir kişi İslâm ülkesi vatandaşı bir müslümana veya zimmiye, "Sen benim hâdim ol. Ben bir cinayet işlersem benim adıma diyet ödersin, ben ölünce de sen bana vâris olursun" şeklinde teklifte bulunur, o da bunu kabul ederse aralarında muvâlât akdi kurulmuş sayılır. Bununla birlikte muvâlât sözleşmesinde mirasçılık ve diyet ödeme şartları karşılıklı da olabilir. Böyle bir akdin gerçekleşmesi için icapta bulunan tarafın (el-mevle'l-esfel) akid yapma ehliyetini taşıması, kendisine nesep yoluyla vâris olacak bir yakınının bulunmaması, Arap soyundan gelmemesi, âzat edilmiş olmaması, önceden işlediği bir suçtan dolayı kendisi adına beytümâlden veya muvâlât sözleşmesi yaptığı bir başkası tarafından diyet vb. bir tazminat ödenmemesi, diyet ve mirasın zikredilmesi şarttır. Akdi kabul eden tarafın ergen olması akdin nefâz şartıdır; akdin gerçekleşmesi için ergenliğe ulaşmamış çocuğun hukukî temsilcisinin izninin bulunması yeterlidir (*Kâsânî*, IV,

170-171; krş. Serahsî, VIII, 95-96, 109). Velâ sözleşmesinde din birliği akdin sıhhati için şart değildir. Ancak müslümanın zimmi ile yaptığı muvâlâtta din farkı mirası ve aralarında dayanışma bulunamayacağı için işlenen suçun diyetine iştiraki engeller; gayri müslim tarafın İslâm'a girmesi halinde ise velâ hükümleri geçerli olur (Serahsî, VIII, 107). Akdin İslâm ülkesinde kurulması veya tarafların aynı ülkede olması şartı yoktur. İcapta bulunan tarafın nesibinin bilinmemesi şartı ise tartışmalıdır. İcapta bulunanın Arap asıllı olmaması şartı, Araplar arasında kabile esasına göre dayanışma sisteminin muhafaza edilmesi dolayısıyla onların muvâlât sözleşmesine ihtiyaçlarının kalmamasından kaynaklanır.

Hanefiler'e göre muvâlât sözleşmesi bağlayıcı (lâzım) değildir, bu sebeple taraflar diğerinin rızası olmasa da onun bilgisi dahilinde tek taraflı irade beyanıyla akdi feshedebilir. Ancak el-mevle'l-esfelin akdi feshedebilmesi için sözleşme yaptığı kişi tarafından kendisi adına daha önce diyet vb. bir tazminat ödenmemiş olması şartı aranır. Karşı tarafa bilgi vermeden ikinci bir kişiyle sözleşme yaparsa sahih kabul edilir ve bu zimnen ilk sözleşmeyi fesih anlamına gelir (*a.g.e.*, VIII, 97). Tazminat ödenmesiyle akid bağlayıcı hale gelirse de tarafların karşılıklı rızasıyla feshedilebilir. Öte yandan muvâlât sözleşmesinden doğan velâ hakkının başka birine bedelli veya bedelsiz nakledilmesi câiz değildir. Bu hakkın devriyle ilgili hükümler tarafların küçük çocukları için de geçerlidir. Büyük çocuklar ise Müslümanlığı kabulde babalarına tâbi olmadıkları gibi velâda da babalarına tâbi değildir. Ayrıca küçükler de bulûğa erdikten sonra herhangi bir kimse ile muvâlât akdi yapıp yapmama hürriyetine sahiptir. Muvâlât akdi yapan kişi üzerinde, meselâ köle olan babasının âzat edilmesi gibi bir sebeple âzatlıktan dolayı velâ hakkı doğarsa bu velâ daha güçlü sayıldığı için velâsı babasını âzat edenlere geçer. Aynı şekilde babası ve annesi başka kişilerle muvâlât yapan bir çocuğun velâsı, annenin sözleşmesi daha önce olsa bile nesep ve velâ konularında baba tarafı esas alındığından babasıyla muvâlât yapanlara ait olur. Muvâlât akdini talep eden kişi vefat ettiğinde terekenin intikal kaidelerine göre ashâbü'l-ferâiz, nesebî asabeler ve sebebî asabelerden (âzatlık sebebiyle mirasçı olanlardan) hiç kimsenin bulunmaması durumunda zevî'l-erhâm mirasın tamamını alır; zira akrabalık

veraset hakkı doğurma bakımından muvâlât akdinden daha güçlü bir bağdır ve hiç kimse yaptığı bir akidle kendi malı üzerindeki başkasına ait hakkı iptal etme yetkisine sahip değildir. Zevî'el-erhâmdan kimşenin bulunmaması durumunda muvâlât akdiyle velâ hakkına sahip olanlar mirasçı kabul edilir.

Tarihsel süreçte her iki şekliyle velâ, yabancıların müslüman toplumla kaynaşım bütünlüğünü sağlamada önemli rol oynamış; bir yandan onlara bir tür sosyal güvence ve kimlik verirken diğer yandan suç engellemek amacıyla onları denetim altına sokmuş, suç işlemeleri halinde de mağdur tarafın haklarının zayı olmasının önüne geçmiştir. Dolayısıyla yabancıların devletle dikey uyrukluk ilişkisinin yanı sıra toplum içinde bir yatay ilişkiler geliştirmelerini sağlayan velâ bağı nimet-külfet dengesi çerçevesinde her iki tarafa da yükümlülükler ve haklar getirmiş, bugünkü sosyal güvenlik ve dayanışma fonksiyonuna benzer bir rol üstlenmiştir. Bu sebeple günümüzde velâ müessesesi hem müslüman âlimlerin hem de şarkiyatçı çevrelerin ilgisini çekmiştir. Ahmed Tâhâ es-Senûsî ve Mustafa Ahmed ez-Zerkâ gibi çağdaş âlimler sigortanın meşruiyeti çerçevesinde yapılan tartışmalarda her ikisinin de bir tür sosyal güvenlik sistemi oluşunu dikkate alarak muvâlât akdini sigorta sisteminin cevazına delil göstermişlerdir (Zerkâ, I, 560-561). Öte yandan İslâm'ın ilk asırlarına ilgi duyan pek çok şarkiyatçı velâ konusunu muhtelif değerlendirmelere tâbi tutmuş ve bilhassa kökeni hakkında farklı tezler ileri sürmüştür. Hollanda'da Nijmegen Katolik Üniversitesi (Nijmegen Radboud Üniversitesi) tarafından 2001 yılında düzenlenen bir konferansta İslâm'ın ilk dört asrı boyunca sosyal, kültürel ve hukuksal boyutlarıyla velâ müessesesi ele alınmış ve burada sunulan tebliğler yayımlanmıştır (bk. bibl.).

Velâ ve muvâlât terimleri literatürde ayrıca "dost edinme, ittifak kurma" anlamlarında kullanılır ve bu kavram altında kimlerle nasıl dostluklar kurulacağı, özellikle yahudileri ve hıristiyanları dost ve müttelik edinmenin hükmü inceleme konusu yapılmıştır. Bu anlamıyla velâyı ele alan Cum'a Ali el-Hûlî *el-Velâ' fi'l-İslâm* (Kahire 1984), Muhammed b. Saîd b. Sâlim el-Kahtânî *el-Velâ' ve'l-berâ' fi'l-İslâm* (Riyad 1404/1984), Mihmâs b. Abdullah b. Muhammed el-Cel'ûd *el-Muvâlât ve'l-mu'âdat fi's-şer'ati'l-İslâmiyye* (I-II, Mansûre 1407/1987), Abdullah b. İbrâhim

et-Tarîkî *el-Velâ' ve'l-'adâ fi 'alâkati'l-müslim bi-ğayri'l-müslim* (Riyad 1411/1991) ve Zekeriyâ Abdürrâzîk el-Masrî *Maqâlât fi'l-velâ'* (Beyrut 1414/1994) adlarıyla eserler yazmıştır. Muvâlât terimi Hanbelî ve Mâlikî fıkhihinde "abdestin farzlarından biri sayılan organların ardarda yakanması" anlamında da kullanılır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

*Müsned*, IV, 102-103, 340; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 71, 78-79, 116-117, 125-135, 211, 276; V, 188, 281; VI, 112, 116, 161, 183-189, 225-226; VII, 65, 136, 224-225, 232, 260; Sahnûn, *el-Müdevvene*, I, 299; III, 347-382; İbn Balabân, *el-İhsân fi takrîbi Şahîhi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1412/1991, XI, 326; *Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân* (Kamhâvî), II, 289, 344; III, 3-7, 143-148, 188-189, 196-197; IV, 154, 255, 263-264, 326, 336; V, 8, 192; İbn Ebû Zeyd, *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulv v.dğr.), Beyrut 1420/1999, XIII, 237-273; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 379; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Mebsût fi fıkhi'l-İmâmiyye* (nşr. M. el-Bâkır el-Behbûdî), Tahran, ts. (el-Mektebetü'l-Murtazaviyye), IV, 93-108; VI, 70-71; Serahsî, *el-Mebsût*, VIII, 81-125; XXX, 38-46, 230; Kâsânî, *Bedâ'î'*, IV, 66, 159-173; VII, 256, 343-344; Burhâneddin el-Merginânî, *el-Hidâye*, İstanbul 1986, III, 271-275; IV, 229; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğni* (nşr. Abdullâh b. Abdülmühsin et-Türkî - Abdülfettâh M. el-Hulv), Kahire 1413/1992, IX, 214-255; Bedreddin el-Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, Kahire 1348, IV, 221-227; IX, 45, 90; XXIII, 251-259; Molla Hüsrev, *Dürrü'l-hükkâm*, İstanbul 1300, II, 42-47; Süyûtî, *el-Bedrü'l-lezî'lecdü fi mes'ele'ti'l-velâ* (nşr. Saîd Muhammed el-Lahhâm), Beyrut 1417/1996; Ganîzâde Mehmed Nâdirî, *Mektûb fi reddi mes'ele'ti'l-velâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 682, vr. 387<sup>b</sup>-388<sup>b</sup>; *Mecmûatü'l-fevâid ve'l-fetâvâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 914, vr. 71<sup>b</sup>-72<sup>b</sup>; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), III, 76; VI, 119-128, 762-764; Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *el-Fikhü'l-İslâmî fi şevbihi'l-cedid*, Dimaşk 1967-68, I, 559-561; D. Brion Davis, *The Problem of Slavery in Western Culture*, New York 1969, s. 53-60, 66, 101, 106, 262-272, 282-288; P. Crone, *Roman, Provincial and Islamic Law*, Cambridge 1987, s. 35-99; Mahmûd el-Mikdâd, *el-Mevâli ve nizâmü'l-velâ' mine'l-Câhiliyye ilâ evâhiri'l-'aşri'l-Ümevî*, Dimaşk 1988, s. 32-72, 103-208, 301-305; Cemâl Cevde, *el-Evzâ'u'l-ictimâ'iyye ve'l-iktisâdiyye li'l-mevâlî fi şadri'l-İslâm*, Amman 1409/1989, s. 13-106, 143-154, 175-188, 199-205, 213; Hasan Malay, *Çağlar Boyu Kölelik (Eski Yunan ve Roma)*, Ankara 1990, s. 263-290; A. Cilardo, "The Transmission of the Patronate in Islamic Law", *Miscellanea Arabica et Islamica* (ed. F. de Jong), Leuven 1993, s. 31-52; *Patronate and Patronage in Early and Classical Islam* (ed. M. Bernards - J. Nawas), Leiden 2005; U. Mitter, "The Origin and Development of the Islamic Patronate", a.e., s. 70-133; a.mf., *Das frühislamische Patronat: Eine Studie zu den Anfängen des islamischen Rechts*, Würzburg 2006, s. 147-544; Ahmet Ali Korkmaz, *Molla Hüsrev'in 'Velâ' Hakkındaki Görüşleri ve Bu Konuda Osmanlı Âlimleri Arasında Yapılan Tartışmalar: Velâ Risaleleri Çerçevesinde* (yüksek lisans tezi, 2009), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Wael B. Hallaq, "The Use and Abuse

of Evidence: The Question of Provincial and Roman Influences on Early Islamic Law", *JAOS*, CX/1 (1990), s. 79-91; Abdülkerim Ünalın, "İslâm Hukukunda Muvâlât Akdi ve Sigorta Açısından Değerlendirilmesi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/1, Diyarbakır 2008, s. 1-17; Hasan Özer, "Molla Hüsrev'in *er-Risâle fi'l-velâ'sı*, Molla Gürânî'nin Reddiyesi ve Molla Hüsrev'in Cevabı: Tahkiki Neşir", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 24, İstanbul 2010, s. 173-207; "Velâ", *Mv.F.*, XLV, 119-134.



ŞÜKRÜ ÖZEN

## VELÂYET

(bk. VELİ).

## VELÂYET

(الولاية)

Hukukî yetki anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "yakın olmak, yakınlık" anlamındaki **vely** kökünden türeyen **velâyet** "sevmek; yönelmek, yardım etmek; bir işin sorumluluğu kendi üstünde olmak" mânalarına da gelir. Velâyet hakkına sahip olan kişiye **velî** denir. Aynı kökten "veliyet" fiilinin biri velâyet, diğeri **vilâyet** şeklindeki masdarları arasında bir anlam farkının bulunup bulunmadığı konusunda Arap dilleri iki ayrı yaklaşım ortaya koymuştur. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ gibi bazı dilciler bunların birbirinin yerine kullanılabileceğini söylerken İbnü's-Sikkît gibi dilciler birincinin daha çok "yardım etme" (nusret), ikincisinin "otorite" (sultan) içeriği taşıdığını ileri sürmüştür. İkinci görüş sahiplerine göre velâyet masdarından **velî**, vilâyet masdarından daha çok **vâli** ismi türetilir. Vilâyet kelimesinin "tedbir, kudret, fiil" anlamlarını ima ettiğini, bunları kendisinde toplamayan kişi için vali isminin kullanılamayacağını öne süren İbnü'l-Esir de bu ayrımı benimsemektedir. Yine Allah'ın isimleri arasında hem velî hem de vâlinin yer alması velâyetle vilâyetin anlamlarında fark gözetildiği kanaatini desteklemektedir. Allah'ın isimlerinden velînin anlamı konusunda öne sürülen iki yorumdan biri "yardım eden" (nâsir), diğeri "kâinatın işleri kendi uhdesinde bulunan ve o işleri yürüten" şeklindedir. Cenâb-ı Hakk'ın vâli ismi "her şeye sahip olan ve her şey üzerinde tasarrufta bulunan" anlamındadır. Âyetlerde ve hadislerde velâyet yanında aynı kökten türeyen "velî, vâli, evliyâ, mevâlâ, mevâlî, tevellî" kelimeleri de geçmektedir (meselâ bk. el-Bakara 2/107; el-Enfâl 8/40; er-Ra'd 13/11; el-Kehf 18/44; el-